

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Одлуком Наставно-научног већа Правног факултета Универзитета у Београду од 21. децембра 2015. године одређени смо за чланове Комисије за преглед и оцену докторске дисертације кандидаткиње мр Софије Вукићевић под називом: „**Институционална заштита људских права са посебним освртом на институцију омбудсмана**“. У том својству Наставно-научном већу подносимо следећи

РЕФЕРАТ
О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

а) Подаци о кандидату

Кандидаткиња мр Софија Вукићевић је рођена 7. децембра 1982. године у Београду, где је завршила основну школу и XII београдску гимназију са одличним успехом. На Правни факултет Универзитета у Београду се уписала 2001. године и дипломирала 2005. године са просечном оценом 9,43. У току студија све четири године награђивана наградом Правног факултета за успех у студирању. Магистарску тезу под насловом „Хармонизација прописа компанијског права у Европској унији са посебним освртом на јавна предузећа“-ментор проф. др Радован Вукадиновић одбранила је 2012. године на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу.

Након дипломирања радила је као приправник у Четвртом општинском суду у Београду. После обављеног приправничког стажа положила је правосудни испит 2010. године. Од 2010. до 2011. године је била сарадник у настави на Факултету за државну управу и администрацију Универзитета Мегатренд, а од 2011. године је запослена на Универзитету Сингидунум, као асистент за ужу научну област Право.

Одлуком Наставно-научног већа Правног факултета у Београду од 23. септембра 2013. године одобрена јој је израда докторске дисертације под насловом **Институционална заштита људских права (са посебним освртом на институцију омбудсмана)**.

У свом досадашњем раду, кандидаткиња је објавила више стручних радова од којих се један број односи на теме из Међународног јавног права и Права Европске уније, и то:

-Драгић, И., Вукићевић, С., „Улога конзуларних представника у кривичноправној заштити грађана“, Међународни научни скуп „Дани Арчибалда Рајса“, Тематски зборник радова међународног значаја, 2015, стр.337-344.

-Вукићевић С.Ј., Вукићевић С., Значај Париских принципа за формирање националних институција за заштиту људских права и слобода, Правни живот, 12/2014, стр.505-517.

-Вукићевић С., Однос националних институција за заштиту људских права и парламента-Београдски принципи, Правни зборник, 2014, стр.209-220.

-Вукићевић С.Ј., Вукићевић С., "Однос државе према јавним предузећима у ЕУ (морална димензија равноправности са другим привредним субјектима", Правни живот 12/2012

- Вукићевић С., "Хармонизација прописа српског права у области јавног сектора са правом ЕУ", Научни скуп са међународним учешћем Правне норме у времену и простору, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2012.

-Вукићевић С.Ј., Вукићевић С., "Франшизинг и одговорност у међународном пословању у ЕУ", Копаоничка школа природног права, 2011

-Вукићевић С.Ј., Вукићевић С., "Хармонизација прописа о јавним набавкама са међународним стандардима", Правни живот 10/2010

-Вукићевић С.Ј., Вукићевић С., "Приватизација и партнерство јавног и приватног сектора у остваривању јавних интереса" Правни живот 5-6/2010

-Вукићевић С.Ј., Вукићевић С., "Формуларни уговори у унутрашњем и међународном праву", Копаоничка школа природног права 2008

-Вукићевић С.Ј., Вукићевић С., "Јавност рада привредних субјеката и пословна тајна", Правни живот 12/2007

б) Подаци о дисертацији

Докторска дисертација мр Софије Вукићевић „**Институционална заштита људских права са посебним освртом на институцију омбудсмана**“ састоји се из два дела и шест глава (укупно 281 куцане страна), увода (5 страна) и закључних разматрања (7 страна), те посебно, списка референтне литературе и других извора коришћених приликом израде тезе. Први део дисертације (129 страна) обухвата две главе од којих је прва посвећена људским правима и слободама уопште, њиховом утемељењу у филозофском и историјско-правном смислу, те нормативном аспекту заштите људских

права и слобода; друга глава је посвећена настанку међународних организација и њиховој улози у заштити људских права и слобода са посебним освртом на најзначајније међународне организације глобалног и универзалног карактера. Други део дисертације (152 стране) обухвата четири посебне главе, од којих се трећа глава у дисертацији односи на настанак посебних - специјализованих институција у заштити људских права и њихову генезу од првобитних до савремених облика; четврта глава се односи на развој и упоредноправни преглед омбудсманских институција, а пета глава обухвата питања која се односе на Европски омбудсман. Коначно, у шестој глави тезе кандидаткиња је своју пажњу усмерио на изучавање омбудсманских и сличних институција у Републици Србији.

2. Предмет и циљ дисертације

Посматрано тематски дисертација по свом предмету спада у део Међународног јавног права у коме је апострофирана улога међународних организација и институција које се баве заштитом људских права и слобода. Јер, институционализација у заштити људских права и слобода има наглашену наднационалну димензију која се значајно рефлектује на националне системе и институције у овој области.

У том смислу, након елаборације најзначајнијих општих питања поводом заштите људских права и слобода у раду је извршена продубљена анализа настанка, организације и поступања институција омбудсманског карактера од међународног до националног нивоа. Посебно је „осветљен“ сложен процес институционализације и конституционализације заштите људских права и слобода. Објашњена је улога савремених међународних организација - глобалног и универзалног карактера, какве су УН, Савет Европе и Европска унија, односно њихових претеча, Друштва народа и Међународне организације рада (МОП). У оквиру предмета рада, посебан значај има емпиријска анализа поступања Заштитника грађана у Републици Србији, као институције омбудсманског карактера, у петогодишњем периоду (2009 -2014. година) са експлицитно изведеним закључцима.

Циљ дисертације је био да се утврди у којој мери и колико заштита уопште, а посебно институционална заштита људских права и слобода омогућује потпуније остваривање универзалних вредности које представљају људска права и слободе. Односно, колико ефикасност у заштити људских права и слобода доприноси остваривању кардиналних друштвених циљева, као што су демократизација друштва или посматрано у равни човека-појединца његово потпуније „очовечење“ и остварење у конкретном друштву.

Анализом рада појединих институција на међународном, а посебно европском и националном нивоу кандидаткиња је показала и објаснила корелацију између институционалне заштите и степена остварености људских права и слобода. У раду је посебна пажња посвећена институцији омбудсмана, као најзначајнијој институцији када је реч о овој врсти заштите, као и њеном развоју и настанку различитих модела који се примењују у националним правним системим.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

У раду се пошло од једне опште и пет посебних хипотеза поводом којих су извршена истраживања и одговарајуће анализе. Користећи се различитим методима, од догматичког и нормативног, до упоредноправног и синтетичког, те метода анализе и логичких метода индукције и дедукције, кандидаткиња је свестрано третирали питања и проблеме обухваћене предметом дисертације. У фокусу истраживања су били различити нивои институционалне заштите људских права и слобода, од националног до међународног. Посебно треба истаћи да су хипотезе од којих се пошло у истраживању провераване и потврђене кроз призму заштите људских права и слобода у оквиру међународних организација, чије поступање у многоме трасира магистралне правце ове заштите де леге ференда.

У целини, бројне анализе које су извршене у раду, а засноване су на подацима из рада институција које се баве заштитом људских права и слобода потврђују хипотетичке ставове од којих се кренуло у изради дисертације. Прецизније, потврђено је да је заштита људских права и слобода општа претпоставка њиховог остваривања, односно да систем заштите ових вредности изражава и достигнути ниво правних односа и степен демократизације друштва у целини. Кандидаткиња је такође, у раду, потврдила да савремени системи заштите људских права имају своје исходиште у моралним друштвеним обрасцима. Коначно, у раду је објашњено да институционална заштита људских права у Републици Србији (и шире, у бившој Југославији) изражава специфичности условљене историјским околностима и степеном достигнутог развоја демократских односа у периоду пре и у току друштвене транзиције.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Поред увода и закључака, дисертација садржи два дела који обухватају шест глава и то:

Први део

Глава I: Људска права и слободе-општи приступ

Глава II: Улога међународних организација у заштити људских права

Други део

Глава III: Специјализоване институције у функцији заштите људских права

Глава IV: Развој и упоредноправни преглед институције омбудсмана

Глава V: Европски омбудсман

Глава VI: Заштитник грађана и друге институције Републике Србије у заштити људских права и слобода

У уводном делу дисертације кандидаткиња ближе одређује предмет свог истраживања, прецизирајући да је реч о комплексу питања и проблема заштите људских права и слобода акцентујући њихову институционалну заштиту. У одговарајућим координатама дисертације кандидаткиња димензионише своја истраживања у распону од филозофског појма људских права и слобода преко историјскоправних одређења у најпознатијим цивилизацијским документима до конкретних позитивноправних решења у документима међународног и националног значаја.

У **првој глави „Људска права и слободе-општи приступ“** кандидаткиња објашњава сложеност појмова људских права и слобода који имају своје филозофско и морално утемељење, те теоријска одређења да су људска права и слободе иманентна људској природи и да их треба посматрати у вези са идејом природног права. На овом месту кандидаткиња истиче да је код појмовног одређења људских права у категоријалном смислу, посебно значајно успостављање критеријума који поред правног аспекта треба да обухвате људску природу и карактер друштвене средине у којој субјекти остварују своја права и слободе који су предмет заштите. Због тога је неопходна интердисциплинарност како у дефинисању појмова људских права и слобода, тако и њихове заштите, јер је незаобилазна веза људских права и слобода са природом човека и потребом да се човек посматра као природно, али и рационално и морално биће. Отуда и профилисање људских права из комплекса моралног појма човека и човечанства, где је људска природа његов значајан елемент. Кандидаткиња у овом делу рада с правом указује на културолошки аспект људских права и слобода као специфично подручје друштвеног и духовног живота човека у коме се остварују његова права и слободе и које је потребно (и неопходно) штитити, како се касније у раду истиче и радом, или пре свега, радом специјализованих институција. У оквиру ове главе дисертације, кандидаткиња правилно закључује да су остваривање и заштита људских права и слобода засновани на поштовању неких есенцијалних друштвених принципа и института какав је ехемпли цауса владавина права. Практично, остваривање и заштита људских права и слобода су директно пропорционални остваривању института владавине права у конкретном друштву. Јер, остваривање овог института, како истиче кандидаткиња, значи супротстављање самовољи и ограничење је власти, и истовремено искључује дискрециона овлашћења када се одлучује о слободама и правима човека. На овај начин се афирмише начело легалитета, што је у директној функцији заштите људских права и слобода.

Штитећи људска права и слободе омогућује се њихово потпуно и доследно остварење чиме се тежи стварању могућности и друштвених претпоставки за потпуно остварење човековог достојанства као сублимат људских права и слобода. Потврду изнетог става да људска права и слободе имају своје утемељење у различитим филозофским промишљањима кандидат налази у делима филозофа различите провенијенције и времена настајања и деловања, што је детаљно презентовано у раду.

Пратећи развојност идеје заштите људских права и слобода кандидаткиња указује на моменте дефинисања и настанка међународноправног аспекта ове заштите и посебно конституционализацију људских права и слобода. Општа претпоставка за остваривање људских права и слобода и њихову заштиту јесте постојање мира на националном и међународном нивоу. Реч је, како кандидаткиња истиче, о универзалној цивилизацијској

претпоставци која је увек више тежња него датост, и претпоставци која је вишеструко и вишестрано угрожавана (различити облици терористичког деловања, не искључујући и „државни“ тероризам у међународним односима.) Значај мира као претпоставке за остваривање људских права и слобода огледа се и у његовом транспоновању у људску свест која обавезује на одређено понашање чиме се у људској личности формирају субјективне представе о потреби поштовања људских права и другог човека као себи равног и достојног уважавања.

У другом делу прве главе, кандидаткиња даје панораму различитих историјскоправних докумената у којима се доследно развија идеја о људским правима и слободама и њиховој заштити, што коначно доводи до изградње целовитог система заштите људских права и слобода, како се овај систем савремено схвата и третира. Наравно, поједина решења садржана у старовековним и средњовековним правним документима су веома рудиментарна и прилагођена оновременом степену развоја конкретних друштава у којима настају и цивилизацији уопште. У нормативном смислу за заштиту људских права и слобода посебно је значајна фаза њихове конституционализације коју баштини европска правна традиција, како њен континентални део, тако и најстарији енглески конституционални акти (Велика повеља слобода и др). Кандидаткиња је посебну пажњу посветила људским правима и слободама садржаним у правним документима насталим на трагу Француске буржоаске револуције (1789.година) као планетарном догађају, по свом значају и његовим последицама. Паралелно са правном документаристиком насталом на европском континенту, у овом делу рада кандидат објашњава садржину уставноправних и других докумената САД (Декларација о независности-1776 г. и првих десет амандмана на Устав САД-1791.г) значајних за дефинисање и заштиту људских права и слобода. Људска права и слободе на размеђи векова (XVIII и XIX век) профилишу се у процесу рушења затвореног феудалног система и успостављању нове индустријске производње и успоставе капиталистичких друштвених односа. У најопштијем смислу, највеће промене у сфери људских права и слобода догађају се у процесу производње са успостављањем нове класе радника чија права се дефинишу не само на националом, већ и на међународном нивоу, у ком правцу креће изградња система заштите људских права и слобода.

У другој глави „Улога међународних организација у заштити људских права“ кандидаткиња је изложила настанак и садржај рада ових организација, те начин остваривања заштите људских права и слобода у оквиру њих. Прецизније, објашњен је процес интернационализације система заштите људских права и слобода и успостављање међународних механизма ове заштите.

У првом делу ове главе, указује се на аспект заштите људских права деловањем првих међународних организација (Друштва народа и Међународне организације рада-МОП) као претеча универзалног система заштите људских права у оквиру међународних организација. Наглашено је да је један од примарних циљева оснивања Друштва народа заштита људских права и слобода, као материјализација Версајског система заштите људских права (садржан у мировним уговорима закљученим у Паризу 1919. године). Кандидаткиња је детаљно објаснила да је у оквиру Друштва народа формализована заштита људских права, (посебно заштитом мањина), успостављањем две врсте поступака

(поступак по петицијама и поступак чланова Савета Друштва народа), што указује на значај који је у оквиру ове међународне организације имала ова врста заштите. Домети заштите људских права у оквиру Друштва народа огледају се у томе што је у историјском смислу, по први пут, појединац стекао могућност да у оквиру међународне организације иницира заштиту својих права и слобода. Ово је, такође, историјски новум у погледу интернационализације проблема заштите људских права и изградње посебног система ове врсте заштите.

У овом делу дисертације посебна пажња је посвећена заштити људских права и у оквиру МОП-а. Наиме, кандидаткиња је објаснила специфичност заштите људских права у области радних односа и социјалне заштите, што на међународном плану није било познато пре настанка ове организације. МОП је својом нормативном делатношћу (конвенције, препоруке, мишљења и др) утицао на ширење корпуса права и слобода радника, посебно у сферама где се забрањују сви облици дискриминације при запошљавању и у току рада (ропство, принудни рад и сл), утврђује слобода синдикалног организовања, забрањује кажњавање за учешће у штрајковима, те уређује положај појединих категорија радника (малолетници, деца, жене и инвалиди).

Допринос Друштва народа и МОП-а, као претеча касније формираних међународних организација, а пре свих организације Уједињених нација (УН), огледа се у томе да је, поред реченог, усвојен и посебан поступак контроле (административна контрола) којим је дефинисана обавеза држава, као чланица међународних организација и тела, да извештавају о предузетим мерама у националним правним оквирима, а поводом контроле остваривања система заштите људских права и слобода, те спровођења међународних споразума у остваривању људских права и слобода.

Анализирајући поступање међународних организација на плану заштите људских права и слобода, кандидаткиња посебно истиче место и улогу Уједињених нација. Полазећи од универзалног карактера УН наглашава да значајно место у оквиру циљева ове организације представља утврђивање, остваривање и заштита људских права и слобода уз пуно поштовање једнакости људи у планетарним размерама. Ово опредељење УН је изражено доношењем њених основних докумената, каква је Универзална декларација о правима човека, која је изразила цивилизацијску потребу заштите људских права и слобода на наднационалном (међународном) нивоу. С обзиром да корпус људских права и слобода представља променљиву категорију, у сталном развоју, бележећи нова права и слободе, поменута Декларација обухвата људска права прве и друге генерације (првих двадесет чланова Декларације представља класична грађанска и политичка права). Општи закључак до кога кандидаткиња долази јесте да главни органи у УН, предвиђени Повељом имају задатак и циљ да својим активностима стално доприносе побољшању стања људских права и слобода и њиховој заштити. У том смислу је конципирана надлежност појединих органа и тела УН (савети, комисије, комитети, Високи комесар за људска права) као и успостављање система специјалних процедура којима се обезбеђује остваривање појединих категорија људских права и слобода. Посебно се скреће пажња, када је реч о заштити људских права у оквиру УН, на систем контроле у оквиру уговорних тела, односно комитета УН. Овде долази до изражаја међународни аспект контроле у заштити људских права и слобода, јер уговорна тела УН своју надлежност заснивају на

међународним уговорима које државе добровољно закључују и на тај начин лакше извршавају обавезе које произлазе из тих уговора. Значај остваривања и заштите људских права и слобода манифестује се и оснивањем новог органа УН- Високог комесара за људска права са циљем успостављања ефикасније заштите у овом домену на међународном нивоу. По први пут, оснивањем овог органа, УН наглашава потребу превенирања кршења људских права и слобода и обављања истрага у случајевима постојања индиција о њиховом озбиљном кршењу (Јединица за брзо реаговање). Уједињене нације, с обзиром на свој глобални карактер, имају задатак дефинисања и успостављања универзалних стандарда за заштиту људских права, који представљају основ механизма ове врсте заштите.

У овом делу дисертације, кандидаткиња посебно објашњава место и улогу Париских принципа, донетих у оквиру УН, који садрже критеријуме за изградњу националних институција за заштиту људских права (NHRI). Заједнички именитељ принципа садржаних у овом документу изражава се кроз две фундаменталне активности националних институција за заштиту људских права (NHRI): заштита и промоција људских права. Примену и поштовање Париских принципа у оквиру националних институција за заштиту људских права (NHRI) контролише посебно тело, Међународни координациони комитет (ICC), што је кандидат детаљно објаснио. Одговарајућа пажња је посвећена најзначајнијим документима УН који се односе на поједине категорије лица чија се права и слобода угрожавају у планетарним размерама и у посебним условима, каква су, на пример, лица лишена слободе. У том смислу оправдано се указује на значај и садржај Конвенције против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака, као и на домете примене овога документа. Поред система заштите људских права и слобода у оквиру УН, кандидаткиња објашњава и одговарајуће системе ове заштите и у оквиру организација регионалног карактера, посебно у Европи (Савет Европе, Европска унија).

У посебној, глави три „**Специјализоване институције у функцији заштите људских права**“ кандидаткиња излаже настанак и развој институција за заштиту људских права и слобода са акцентом на институцију омбудсмана као доминантну. При томе, истиче да је настанак ових институција израз друштвене потребе да се оствари контрола у друштву као претпоставка за остваривање кардиналних друштвених циљева и интереса. Остварење поменутих циљева и интереса није могуће без остварења и заштите људских права и слобода јер грађани су носиоци друштвеног динамизма и покретачка снага од које зависи да ли ће поменути циљеви и интереси бити остварени и којом динамиком. Истовремено, кандидаткиња истиче да је један од главних циљева друштвене контроле заштита људских права и слобода и да је то „кључ“ за разумевање ширих друштвених односа, посебно правних односа и односа у сфери надградње. На овај начин се потврђује да функција друштвене контроле, у вредносном смислу, превазилази димензије заштите вредности значајних за поједина друштва и у цивилизацијском смислу има за циљ заштиту универзалних вредности као што су интегритет човека (цивилни, етички и материјални) или, прецизније, примену и постојање неких општих и за све људе и прилике важних установа или вредности.

Посматрано кроз призму историје цивилизације, заштита људских права и слобода се дели на два велика периода: прединституционални и институционални, о чему се говори на више места у раду. Институционална заштита људских права, како кандидаткиња истиче, вишеструко је значајна и изражава способност конкретних друштава да на системски начин, у оквиру посебних субјеката, штите ову категорију основних права. Такође, историјска анализа показује да институционализација у заштити људских права има своју дугу генезу која се кретала од рудиментарних облика институционалне заштите до савремених институција у оквиру којих омбудсман има посебно значајно место. Историјско искуство је присутно од древне Кине, преко грчке и римске традиције и коначно, институција насталих на почетку XIX века. Периодизација настанка савремених институција за заштиту људских права и слобода показује да оне имају утемељење у међународним правним актима (друга половина XVIII века), а да је формирање првих институција уследило у државној и друштвеној пракси Шведске, што је омогућено уставним променама (1809. година) када је извршено раздвајање функције Краљевог канцелара и Justiteombudsman (Парламентарни омбудсман). Успостављањем институције Парламентарног омбудсмана, како је објашњено у дисертацији, створене су историјске претпоставке, за развој ове институције која је у савременим условима, централна институција за заштиту људских права и слобода, што потврђује анализирана пракса политичких система великог броја држава.

У глави четири, под називом „Развој и упоредноправни преглед институције омбудсмана“ објашњен је развој институције и дат њен упоредноправни преглед у Европи и ваневропским континентима. Развојем институције омбудсмана, како кандидаткиња истиче мењао се садржај њеног рада и повећавао број контролних овлашћења, као и подручје деловања. Омбудсман шири своју контролну надлежност од уско постављене контроле државне администрације, преко контроле рада судске власти и могућности покретања појединих кривичних поступака до контроле у осталим сферама друштва. Иако је реч о институцији која је пар ехцелленце друштвеног карактера, или управо због тога, њено ширење на европском континенту је текло веома споро и тек сто година касније (1919. године) ова институција ће бити уведена као уставна категорија у политички и правни систем Финске као другој држави у Европи.

Повећањем броја институција омбудсмана, које су уведене у појединим државама, постепено се кристалишу два основна типа ове институције, што је условљено њиховим различитим надлежностима, које се профилишу у појединим политичким и правним системима. Реч је о класичном типу омбудсмана (Шведска, Финска) и другом-модификованом типу (Норвешка, Данска и др). Суштинска разлика ова два типа институције омбудсмана, како истиче кандидат, огледа се у могућности (или немогућности) покретања одређених поступака (кривични, дисциплински и др) против лица у чијем раду је утврђено недозвољено поступање, које се манифестује кршењем или угрожавањем људских права и слобода. Уважавајући заштиту људских права као доминантан критеријум, упоредноправно и у теорији се, у оквиру различитих типова омбудсмана, сусреће подела на три модела омбудсмана – класични модел, модел владавине права и модел људских права, што је у раду посебно објашњено. Ширење контролних овлашћења омбудсмана на друштвене области изван контроле класичне управе, било је условљено потребом да се контролишу значајна финансијска средства, пре

свега, у војном сектору. Ово је разумљиво ако се има у виду да су XIX и XX век, посебно у Европи, били време катаклизмичних ратних догађања која су логистички подржана енормним материјалним средствима, а самим тим и могућностима огромних злоупотреба. Присуство независног друштвеног контролора какав је омбудсман, сужавао је простор за злоупотребе, па је отуда друштвени утицај војног омбудсмана у Шведској и посебно Немачкој био веома наглашен. Сагледавајући значај институције омбудсмана и посебно његово географско ширења у раду је анализиран његов положај у најзначајнијим савременим државама (Велика Британија, САД, Немачка, Француска, Шпанија, Португалија, Канада, Аустрија и др) и указано на одређене специфичности. Посебно су третирано место и улога институције омбудсмана у државама у транзицији. Крупне, „тектонске“ промене које су се десиле у политичким системима бивших социјалистичких држава довеле су до функционалних и институционалних промена на плану заштите људских права и слобода. Магистрални правац политичких промена у транзицијским државама променио је укупан погледа на заштиту људских права и слобода и снажно је афирмисао њихову институционалну заштиту. У раду су посебно објашњене промене које су се догодиле у Пољској, Мађарској, те државама које су настале на подручју бивше Југославије. Заједничке карактеристике институција омбудсманског карактера које су настале у поменутих државама јесу демократски и друштвени карактер и самосталност у раду, поступање лишено претераног формализма и превентивно деловање. Решења која постоје у правним системима поменутих држава промовишу омбудсман као демократску институцију правне државе (што је један од кардиналних циљева у промени политичких система држава у транзицији). Институционална заштита људских права и слобода на простору бивше Југославије, како је у раду објашњено, имала је одређену традицију која је настала у самоуправном периоду изградње друштва (друштвени правобранилац самоуправљања) уз наглашене суштинске разлике новонасталих институција омбудсманског карактера и институција које су штитиле самоуправљање, али и одређена права радних људки и грађана. Динамика успостављања институција омбудсманског карактера на подручју бивше Југославије показује да је ова институција прво формирана у Републици Хрватској, а потом редом, у Словенији, Македонији, Црној Гори, БиХ и коначно, у Републици Србији. Треба нагласити, међутим, да иако је каснила са увођењем ове институције, Република Србија је још у оквиру Државне заједнице Србија и Црна Гора прокламовала широк каталог људских права и слобода, али не и њихову институционалну заштиту. Увођење институције омбудсмана, у извесном смислу указује на зрелост поменутих друштава и њихов демократски капацитет да се на институционални начин штите људска права и слободе. Такође, увођење институције омбудсмана у правни систем представља један од показатеља и демократских стандарда у поштовању људских права и слобода. Истовремено, ове институције у државама у транзицији позитивно делују на развој демократских процеса и доказ су остваривања принципа владавине права и представљају демократску легитимацију политичких система у оквиру којих се остварују. Институционална заштита људских права и слобода у државама о којима је реч добија највећи ранг у њиховим правним системима, тј. ове институције имају уставни карактер. Јачање утицаја институције омбудсмана, што је карактеристика савремених држава и друштава изражава јачање друштвене свести о потреби институционализације заштите људских права и показује промену положаја грађана у односу на јавне власти и државу уопште. Ово се манифестује на свим нивоима државне организације, од локалног до највишег државног нивоа.

Посебну, **пету главу рада, под називом „Европски омбудсман“** кандидаткиња је посветила заштити људских права и слобода у оквиру ове институције. Институционална заштита људских права и слобода на европском нивоу има, како је објашњено, различите облике манифестације. Основна права грађана на овом нивоу остварују се на релацији институције Европске уније-грађани, или прецизније корпус права који је обухваћен генеричким појмом право на добру управу, што подразумева и одговарајућу институционалну заштиту. Кандидаткиња је веома детаљно анализирао идејни концепт настанка ове институције као и нормативни оквир њеног рада, те однос са другим европским институцијама. Европски омбудсман је институција која је предмет регулисања оснивачких аката Европске Уније. Одредбама ових аката се прецизира да је реч о институцији која има контролну и заштитну функцију. Посебно је значајно, како кандидат истиче, да Европски омбудсман, испитујући повреде права, може поступати не само по жалбама трећих лица него и ех оффицио. На овај начин његова функција контролора у заштити од лоше управе постаје одговорнија и више обавезујућа У овом делу рада кандидаткиња је на примерима из праксе показала поступање институције омбудсмана у процесу заштите грађана од „лоше управе“, те успостављање и функционисање система којим се грађанима омогућује омбудсманска заштита на наднационалном нивоу. Кандидаткиња је посебно указала на корелацију институције Европског омбудсмана са институцијама овог типа на националном нивоу, као и на могуће правце и нове облике њихове сарадње у циљу ефикасније заштите људских права и слобода. Кад је реч о улози Европског омбудсмана у мирном решавању појединих конфликта у домену његовог деловања (поступак медијације) у раду је указано да је то простор у коме је могућа још интензивније поступање институције.

Посебну пажњу кандидаткиња је усмерила на изучавање институционалне заштите људских права у Републици Србији, што је изражено у **шестој глави** рада под називом **„Заштитник грађана (Омбудсман) и друге институције у Републици Србији у заштити људских права и слобода“**. У кратком уводном делу ове главе кандидаткиња скреће пажњу на поједине институције које су се бавиле заштитом људских права у бившој Југославији и указује на неке од њих (друштвени правобранилац самоуправљања) које су имале одређену рефлексију на увођење савремених институција, за заштиту људских права и слобода. Наглашено је да су нека од средстава која су користиле ове институције (нпр. привремене мере друштвене заштите) имала наглашена демократска обележја и била у функцији заштите људских права и слобода. Исправно се, закључује да је заједничка карактеристика оновремених друштвених правобранилаца самоуправљања и данашњих институција омбудсманског типа (Заштитник грађана) превентивно деловање и поступање лишено претераног формализма.

Поред институција које се баве заштитом људских права у правну праксу се уводе и нова правна средства за заштиту људских права и слобода. Овде је реч, пре свега, о уставној жалби као правном средству којим се штите повређена или ускраћена људска и, посебно, мањинска права. Овим видом контроле највиша судска инстанца, Уставни суд, контролише остваривање људских права и слобода, што представља значајну демократску димензију у заштити човека и његових права.

По принципу студије случаја (цасе студу) кандидаткиња је емпиријски анализирала рад институције Заштитника грађана у Републици Србији у периоду од пет година (2009.г-2014.г) и табеларно представио више аспеката рада ове институције. У периоду после распада бивше Југославије и формирања посебне краткотрајне државне творевине – Државна заједница СЦГ у нормативном смислу, заштита људских права је прокламована као један од основних циљева те државне творевине, као и очување и унапређење људског достојанства, равноправности свих грађана и остварење принципа владавине права.

Устав Републике Србије (1991.године), међутим, није предвидео посебну институцију која би штитила поменута права и остваривање назначених принципа, што је учињено са закашњењем од скоро петнаест година (Устав Републике Србије од 2006.године). У дисертацији је указано на нормативни парадокс који се десио у правном систему Републике Србије када је реч о институцији Заштитника грађана. Наиме, предлог Закона о народном адвокату (2002. година), који је упућен Народној скупштини Републике Србије није усвојен, али је на покрајинском (АПВ-2002.г) и локалном нивоу (Зрењанин-2003-г) ова институција успостављена. У АП КиМ ситуација је била још „чуднија“ јер је институција омбудсмана уведена актом (одлуком) специјалног изасланика ГС УН (2000.г), иако је реч о интегралном делу правног система Републике Србије као суверене државе.

У погледу положаја институције омбудсмана у правном систему Републике Србије, кандидаткиња истиче да се он мењао и од законске постао уставна категорија. Из овога следи закључак о повећању његовог значаја када је реч о заштити људских права и слобода. У свим фазама нормативног уређивања ове институције у Републици Србији, законодавац и уставотворац инсистирају на њеној независности и самосталности, односно нормативној, фактичкој и функционалној дистанци у односу на државну управу (власт) чијим радом највише и најчешће долази до повреда и угрожавања људских права и слобода. Једини облик надзора над радом институције Заштитника грађана успостављен је од стране Народне скупштине Републике Србије којој ова институција (у складу са међународним стандардима и праксом) подноси извештаје о свом раду (годишњи и специјални). Разматрајући извештаје Заштитника грађана Скупштина РС доноси одговарајуће закључке и препоруке о унапређењу стања у областима које он прати, као и у самој институцији Заштитника грађана, како би његов рад био бољи и ефикаснији. Потенцијално, када је реч о односима Заштитник грађана-Народна скупштина постоји опасност да Скупштина РС својим интервенцијама изврши политички утицај на ову институцију што у крајњој мери може угрозити њену самосталност и независност.

Полазећи од садржаја законских норми које се односе на институцију Заштитника грађана, у први план се истиче његова независност у заштити права грађана и контрола рада органа државне управе, те унапређивање људских права и слобода уопште. У овом смислу подједнако је значајно како његово корективно поступање поводом констатованих пропуста, тако и поступање у њиховом превенирању. Мере и правна средства у поступању Заштитника грађана су законски веома широко постављене и крећу се: од поступања поводом конкретних предмета и подношења, чак и прекршајних и кривичних пријава, до покретања поступака пред Уставним судом (оцена уставности и законистости, уставна жалба) и легислативних иницијатива према Народној скупштини РС. Посебно се инсистира на иницијативности ове институције, која прати укупна друштвена кретања и

може ефикасно да помогне у побољшању положаја човека (грађанина) у друштву. Значајно је да поступање Заштитника грађана у Републици Србији није успорено претераним формализмом, што повећава флексибилност његовог деловања.

У Републици Србији створене су законске могућности да Заштитник грађана посебно ефикасно поступа у заштити права појединих угрожених категорија становништва, каква су лица лишена слободе. Сходно одредбама ратификованих међународних аката, у Републици Србији успостављен је национални превентивни механизам (НПМ), а институција Заштитника грађана добила је статус националне институције за заштиту људских права (НХРИ). У поступку акредитације при Међународном координационом комитету (ИЦЦ) Заштитник грађана добио је „А“ статус чиме је потврђена његова независност, али и ефикасност у погледу заштите људских права и слобода. На овај начин стекли су се услови за промоцију ове институције у национални превентивни механизам, што је учињено посебним законом.

Из података о раду институције Заштитника грађана (2009.г-2014.г) види се да је из године у годину растао број обраћања грађана овој институцији. У односу на почетак посматраног периода, број обраћања (притужби) је повећан је за око три пута, а у сличном односу стоји и укупан број активности Заштитника грађана (један број притужби је одбачан), што показује да расте поверење грађана у ову институцију, али и иницијативност институције на плану заштите људских права и слобода. Аспект превентивног деловања Заштитника грађана је пратио тренд укупног деловања институције. У категоријалном смислу, како показује анализа извршена у раду, посебно је било угрожено осам категорија људских права, међу којима су доминантна четири (право на добру управу; економска, социјална и културна права; грађанска и политичка права и права детета). Посебно је, такође, анализирана угроженост мањинских права, која показује тенденцију раста, што је условило и потребу формирања локалних канцеларија Заштитника грађана.

У погледу сарадње са другим институцијама, које не контролише, Народна скупштина РС, и невладиним сектором, према изнетим ставовима, сарадња постаје све интензивнија и означава правац у коме ће се кретати активности институције у будућности. Посебно је значајна сарадња са невладиним сектором којом се у извесном смислу стварају претпоставке за афирмацију међународног деловања Заштитника грађана, имајући у виду значај овог сектора у савременим цивилизацијским кретањима. Укупним активностима и деловањем Заштитника грађана, такође, стварају се претпоставке даље демократизације система државне власти и демократизације укупног политичког система.

Заштита људских права и слобода у једном сегменту остварује се и радом посебних државних институција (Поверених за информације од јавног значаја и заштиту података о личности и Повереник за заштиту равноправности) са којима институција Заштитника грађана у свом раду остварује сарадњу. Поступање ових институција, како је објашњено у раду, ближе је уређено одговарајућим законима. Посебно се истиче да Повереник за информације од јавног значаја као самосталан и назависан орган има и могоћност (за разлику од Заштитника грађана) мериторног поступања што је директно у функцији ефикасне заштите значајног сета људских права и слобода из домена његова надлежности. Коначно, скренута је пажња и на значај деловања Повереника за заштиту равноправности који афирмишући право на равноправност и усмеравајући своје поступање у том правцу,

директно „сужава“ простор за појаве дискриминације по било ком основу. Овај орган за разлику од других контролних институција има могућност предлагања поступка медијације (мирења) у свим случајевима у којима се констатују повреде права равноправности.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Темом дисертације је обухваћен широк круг питања поводом заштите људских права и слобода уопште, а посебно у сфери њихове институционалне заштите. Кандидаткиња је исцрпним истраживањем дошла до значајних закључака који омогућују антиципацију решења у овој области, што се посебно односи на даљу изградњу система заштите људских права и слобода на међународном и националном нивоу и успостављање њихових корелативних веза. Кандидаткиња је посебно анализирила шире друштвене претпоставке које омогућују стварање система заштите људских права и слобода на различитим нивоима. На овај начин потврђен је научни значај и актуелност изабране теме. Ово је посебно важно имајући у виду остваривање и заштиту људских права на географском простору на коме се налази Република Србија (Западни Балкан) и где су, посматрано историјски, остваривање људских права и посебно њихова заштита неретко довођени у питање или потпуно онемогућавани. Тема дисертације сублимисала је друштвени интерес за научним третирањем питања на која су у тези дати одговори. Наиме, досадашња истраживања у области људских права су се углавном задржавала на нивоу појединих аспеката ове заштите. Недостајала је једна целовита студија која би обухватала шири корпус питања заштите људских права и слобода, а посебно аспект њихове институционалне заштите, што кандидаткиња постиже овим радом. Посебан резултат овог рада огледа се у томе да је кандидаткиња систематизујући облике институционалне заштите људских права дала њихову анализу на међународном, али и на националном нивоу. Ова анализа обухвата како поједине међународне организације и њихове системе заштите људских права, тако и поједине институције које се ех оффицио баве овом заштитом, где институција омбудсмана заузима централно место. Значајно је да је кандидаткиња у раду своју пажњу усмерила на улогу међународних организација у заштити људских права, с обзиром на тенденције у савременом међународном праву и значај ових организација у међународним односима, где се све јасније профилишу као значајан чинилац.

У дисертацији је посебно објашњен значај стандарда који се у оквиру глобалних међународних организација, а пре свих УН (Париски принципи) успостављају у заштити људских права и имају универзални карактер у примени. Њихова имплементација у националне правне системе достигла је степен обавезности. Ово је значајно за остваривање компоненте универзалности у заштити људских права и слобода, што је показано на одговарајућим месту у раду. Кандидаткиња је веома детаљно анализирила систем заштите људских права и слобода у оквиру УН и ЕУ. Експлицитно је показала како је текао развој ових институција на једном и другом нивоу. Уједињене нације су успоставиле комплексан систем заштите људских права у који су инволвиране државе чланице и њихове институције које се баве овом заштитом. На нивоу Европске уније кандидаткиња уочава и анализира нормативне промене које се догађају у праву ЕУ и уско су повезане са институционалном заштитом људских права. Као доказ еволутивности институционалне

заштите људских права и слобода кандидаткиња посебно указује на настанак институције Европског омбудсмана. У раду је анализирана пракса ове институције које је пер се гаранција за остваривање права на добру управу, али и шире, заштиту људских права и слобода.

Кандидаткиња се у раду не задржава на дескрипцији институционалне заштите људских права, већ критички анализира њихове домете у пракси. Ово је посебно манифестно у делу дисертације где је анализирана пракса Заштитника грађана у Републици Србији и правилно уочене тенденције у заштити људских права.

Допринос кандидаткиње у дисертацији је и то што је указала на зависност институција у заштити људских права од различитих друштвених детерминанти, што доприноси дубљем разумевању значаја ове заштите у друштву.

6. Закључак

На основу свега наведеног, Комисија има посебно задовољство и част да констатује да докторска дисертација кандидаткиње **мр Софије Вукићевић** под насловом: **„Институционална заштита људских права са посебним освртом на институцију омбудсмана“**, представља самостално и оригинално научно дело и да су се стекли услови за њену јавну одбрану. Комисија је, стога, слободна да предложи Наставно-научном већу Правног факултета Универзитета у Београду да прихвати позитивну оцену предметне докторске дисертације и одреди комисију за њену јавну одбрану.

У Београду,
20. јануара 2016. године

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

Др Миленко Крећа, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Београду, у
пензији

Др Бранко Ракић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Београду

Др Ивана Крстић, ванредни професор
Правног факултета Универзитета у Београду